

Arbeidsmarkt & Opleidingsfonds
voortgezet onderwijs

Samenvatting Venlo

Dialogsessie Onderwijstijd

Samenvatting Dialoogsessie Onderwijstijd

In deze notitie hebben we de uitkomsten van de dialoogsessie Onderwijstijd in Venlo samengevat. Deze notitie is bedoeld voor de deelnemers aan deze dialoogsessie.

Doel van de dialoogsessies is dromen en wensen op te halen voor het anders organiseren van de onderwijstijd. De deelnemers krijgen meer zicht op het wettelijk kader van de onderwijstijd en horen van elkaar over andere voorbeelden en dromen. In de uitgevoerde dialoogsessie zijn er twee rondes; de dromer en de realist. Als eerste wordt aan de deelnemers gevraagd om met hun dromen, idealen en onvoorwaardelijke wensen aan de slag te gaan. Daarna wordt gevraagd om realistisch naar deze ideeën te kijken, kunnen ze in de praktijk toegepast worden en wat is mogelijk in het onderwijs en de maatschappij? Deelnemers worden daarbij gevraagd om stimulerende en belemmerende factoren voor hun ideeën op te schrijven. Aan de hand van de volgende zes gespreksonderwerpen zijn de uitkomsten van de dialoogsessie samengevat:

- 1) Onderwijsorganisatie
- 2) Ontwikkeltijd en professionalisering
- 3) Aantrekkelijkheid van het beroep en werkplezier
- 4) Onderwijskwaliteit
- 5) Curriculum en toetsing
- 6) Kansengelijkheid

Focus van Voion

Voion, het Arbeidsmarkt & Opleidingsfonds voor het voorgezet onderwijs, ondersteunt besturen en scholen in deze onderwijssector via twee kernopgaven: het optimaliseren van de onderwijsarbeidsmarkt en het stimuleren van veilig en vitaal werken. Daarnaast adviseert en ondersteunt Voion op verzoek ook de cao- en/of sectortafel.

De doelstellingen van Voion zijn:

- 1) het ondersteunen van de sector bij de uitvoering van de wettelijke verplichtingen (rond veilig en vitaal werken),
- 2) het bevorderen van een goed functionerende en toekomstbestendige arbeidsmarkt,
- 3) het versterken van het innovatief vermogen van de vo-sector ten aanzien van de arbeidsmarkt en arbeidsverhoudingen. Er zijn enkele onderdelen in deze samenvatting opgenomen die niet onder deze doelstellingen vallen en meer het onderwijskundig deel raken. Aan deze onderdelen wordt in deze rapportage daarom minder aandacht gegeven.

1.1. Gespreksonderwerp 1: Onderwijsorganisatie

Als de onderwijstijd opnieuw wordt vormgegeven, wat zijn dan de consequenties voor de leraren en de onderwijsorganisatie? Het anders organiseren en anders indelen van de onderwijstijd leidt tot een brede invulling van het leraarschap.¹ Leraren werken intensiever samen met collega's, ander onderwijsgevend personeel en vaker met een netwerk buiten de school.² De deelnemers in Venlo stellen: *“Onderwijstijd is alles wat je doet om te leren en te ontwikkelen (kwalificatie, socialisatie, persoonsvorming)”*. Dit kan zowel met en zonder leraren. Een voorstel vanuit de deelnemers is om bij het anders inrichten van de onderwijstijd ook onderwijsassistenten en stagiaires in te zetten. Zij kunnen ondersteunend zijn aan de leraar en begeleidend zijn voor de leerling. Daarnaast kan er ook gedacht worden aan de inzet van externe specialisten voor het geven van gastlessen op school.

Bij een sterke samenwerking van leraren vindt er vaak taakdifferentiatie plaats: leraren gaan verschillende taken op zich nemen. Er worden verschillende beweegredenen in de literatuur gevonden om het onderwijs met meer samenwerking te organiseren.^{3 4 5} Eén van die redenen is dat er beter onderwijs komt doordat leraren van elkaar leren en elkaar aanvullen. Gezamenlijk leren, nieuwe methoden uitproberen, onderlinge steun en minder isolatie⁶ kunnen positieve gevolgen zijn van bijvoorbeeld vakoverstijgend leren. Het omscholen van leraren en het opzetten van een nieuwe vorm kan het onderwijsgevend personeel eerst wel extra werkdruk opleveren en extra tijd kosten. In Venlo zijn de deelnemers het eens dat leraren en onderwijsgevend personeel de faciliteiten, waaronder in de vorm van tijd, moeten krijgen om meer samen te kunnen werken. Dit moet echter niet ten koste gaan van de onderwijstijd van de leerlingen. Er zou ook meer samengewerkt moeten worden met het bedrijfsleven. Als belemmerende factor wordt hierbij echter gemeld dat het bedrijfsleven nog niet klaar is om leerlingen op te vangen voor onderdelen van het onderwijs.

Alternatieve (buitenschoolse) invullingen

Om onderwijstijd een andere vorm te geven kan er gekeken worden naar alternatieve (buitenschoolse) invullingen. Kunnen we onderwijstijd ook met andere professionals, bijvoorbeeld experts, invullen? De deelnemers in Venlo hebben gesproken over een alternatieve invulling van de onderwijstijd. Zo zegt een deelnemer dat onderwijstijd niet alleen is onder te brengen in sec lessen. School moet gezien worden als een leefgemeenschap, met meer dan alleen les. Onderwijstijd kan anders ingericht worden door bijvoorbeeld het doen van projecten. *“Het onderwijs moet daarbij niet alleen gericht zijn op theorie, maar ook op het verwerven van vaardigheden”*, zo stelt een deelnemer. Als randvoorwaarde wordt gesteld dat leraren en ander personeel wel over de juiste kwaliteiten moeten beschikken om dit te kunnen volbrengen. Ook zijn er in het kader van onderwijstijd mogelijkheden voor buitenschoolse activiteiten, te denken aan een bijbaan, sport, vrijwilligerswerk of een stage. Terugkoppeling en actieve begeleiding vanuit school is daarbij wel noodzakelijk. Daarbij moet er ook oog zijn voor het leven thuis. Deelnemers benadrukken: *“Onderwijs moet*

¹ Vermeulen, R. Wisse, R. Van der Aa. Deskresearch Anders Organiseren in opdracht van Voion, 2023.

² D. Van den Berg, M. Boogaard, I. Heemskerk, K. Jettinghof, J. Scheeren en W. Schenke. Anders organiseren? Teamwork! Kohnstamm Instituut en CAOP in opdracht van Voion, 2019.

³ VO-Raad. Anders organiseren als oplossing voor het lerarentekort. Praktijkvoorbeelden uit de sector, 2018.

⁴ M. Boogaard, H. Blok, E. Van Eck en J. Schoonenboom. Ander onderwijs, minder leraren, 2004.

⁵ E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater. Effecten van flexibilisering en gepersonaliseerd leren. Deelrapport 4 Kohnstamm Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

⁶ J. Vermeulen, R. Wisse, R. Van der Aa. Deskresearch Anders Organiseren in opdracht van Voion, 2023.

gekoppeld worden aan wat er in de maatschappij speelt; ‘wat heb je nodig aan kennis en vaardigheden om je staande te houden straks in de maatschappij?’”

1.2. Gesprekonderwerp 2: Ontwikkeltijd en professionalisering

Hebben leraren voldoende bagage om betere lessen te ontwikkelen en met collega's samen te werken aan effectieve onderwijstijd? In het experiment 'Regelluwe scholen'⁷ is er ruimte gemaakt voor professionalisering en schoolontwikkeling door de onderwijstijd te verkorten. Leraren kunnen deze extra tijd inzetten voor bijvoorbeeld studiedagen. Het geeft hen de mogelijkheid om te focussen op professionaliseren, onderwijs te (door)ontwikkelen en de onderwijsvisie uit te werken.⁸ Volgens deelnemers in Venlo moet er voldoende ruimte zijn voor professionalisering van leraren. Ze benadrukken dat er gezorgd moet worden voor voldoende faciliteiten om de onderwijsgeevenden de mogelijkheid te bieden om het onderwijs anders vorm te geven. Een droom van de deelnemers is coaching voor iedereen in het onderwijs. Daarbij wordt aangegeven dat bij het anders inrichten van de onderwijstijd, *“de mogelijkheden en talenten van leerling en leraar meer benut moeten worden, dat wil zeggen meer eigenaarschap bij beiden”*.

Rollen en taken

Leraren staan dicht bij de leerlingen en hebben dagelijks te maken met de vaardigheden van leerlingen. Leraren krijgen naar leerlingen toe een andere rol, een meer coachende en begeleidende rol. De nadruk ligt hierbij op zelfstandig werken en leraren moeten meer differentiëren.⁹ Voor de duurzame inzetbaarheid van oudere leraren kan het anders verdelen van rollen tot minder werkdruk leiden, als zij bijvoorbeeld lesgevende taken loslaten en coachende taken oppakken.¹⁰ Deelnemers in Venlo delen de mening dat er bij de inrichting van het onderwijs goed gekeken moet worden naar de verschillende rollen en bevoegdheden van betrokkenen binnen het onderwijs, zoals bijvoorbeeld mentorraat versus zorg en docent versus coach/expert. Meer verduidelijking van ieders rol binnen het onderwijs zorgt voor focus en vernieuwingen. Bij het anders inrichten van het onderwijs kan het ook zijn dat de huidige bevoegdheden en rollen losgelaten moeten worden. Van essentieel belang is dat de juiste mensen op de juiste plek zitten.

Bioritme

Het afstemmen van de onderwijstijd op het metabolisme en bioritme van de leerlingen, bijvoorbeeld door te sporten in de ochtend, is onderwerp van gesprek. Zo stellen deelnemers in Venlo: *“Het dagritme van de leerling moet gelijk zijn aan het dagritme van de school”*. Door rekening te houden met de schommelingen in het biologisch ritme van leerlingen, denk hierbij aan attentieniveau, alertheid, geheugenwerking en prestaties gedurende de dag, zou de effectiviteit van lessen kunnen toenemen. Voor het flexibel omgaan met het rooster is rekening houden met het bioritme van leerlingen een van de beweegredenen die in de literatuur gevonden wordt.¹¹ Het inspelen op het biologische ritme van de leerlingen betekent voor de leraren dat er andere lesroosters komen. Het vraagt flexibiliteit van leraren om in de implementatie hier aanpassingen in te

7 <https://regelluwescholen.nl/>

8 A. L. Van der Vegt, S. Weijers, G. Damstra, T. Klein, M. Boogaard, W. Schenke en S. Zandbergen. Regel het maar! Eindrapportage monitoronderzoek experiment Regelluwe scholen. Oberon, Kohnstamm Instituut en EDventure, 2020.

9 D. Van den Berg, M. Boogaard, I. Heemskerk, K. Jettinghof, J. Scheeren en W. Schenke. Anders organiseren? Teamwork! Kohnstamm Instituut en CAOP in opdracht van Voion, 2019.

10 M. Boogaard, H. Blok, E. Van Eck en J. Schoonenboom. Ander onderwijs, minder leraren, 2004.

11 A. L. Van der Vegt, P. Appelhof, M. Hulsen, E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater. Tijd voor flexibiliteit. Beknopte overall rapportage Kohnstam Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

maken en mogelijk een nieuwe dagplanning te maken voor het lesgeven, voorbereiden, nakijken en tijd voor de eigen ontwikkeling.

1.3. Gespreksonderwerp 3: Aantrekkelijkheid van het beroep en werkplezier

In deze huidige maatschappij kampen we met een lerarentekort. Met de dialoogtafels komt duidelijk naar voren dat het beroep gevarieerd kan worden, maar wie zit hierop te wachten? Kunnen we hierin ook variëren: leraren die veel lesgeven en leraren die veel tijd hebben om betere lessen te ontwikkelen? Deelnemers in Venlo stellen dat men los moet komen van het taakbeleid voor leraren: *“Geen vergoeding per contactuur of taak, maar vergoeding gericht op resultaat”*. Om het werkplezier te vergroten, moet er volgens een deelnemer bij het organiseren van de onderwijstijd tevens meer ruimte zijn voor denken buiten de kaders. Te denken aan aandacht voor vakmanschap, eigenaarschap van de leraar en autonomie. De organisatorische verplichtingen die hierbij komen kijken kunnen innovatie belemmeren. Ook het verlagen van de werkdruk wordt door de deelnemers aangedragen als aandachtspunt voor het vergroten van het werkplezier en aantrekkelijkheid van het beroep.

Er liggen binnen het onderwijs zowel kansen als uitdagingen die een positieve invloed kunnen hebben op de aantrekkelijkheid van het beroep en het werkplezier van leraren. Volgens deelnemers is angst voor verandering vaak een belemmerende factor. Daarbij wordt er door de deelnemers aangegeven dat er meer vertrouwen in de mensen in het onderwijs moet komen; onder andere vanuit de overheid. Zo zou de controle op de onderwijstijd afgeschaft moeten worden, deze controle werkt volgens hen namelijk belemmerend.

Uit het onderzoek van Van den Berg et al.¹² blijkt dat anders georganiseerde scholen meerdere beweegredenen hebben om het onderwijs anders te organiseren, aantrekkelijkheid van het beroep is er één van. Er zijn verschillende manieren om de onderwijsorganisatie in te richten en onderwijstijd vorm te geven. Bij veel vormen van anders organiseren, een andere vorm dan het traditioneel onderwijs met een vakleraar in een klaslokaal met een jaarklas die is ingedeeld naar niveau, staat een intensievere samenwerking tussen leraren onderling, tussen leraren en ander onderwijsgevend personeel, en met de omgeving centraal.¹³ Vermeulen, Wisse en Van der Aa¹⁴ vinden in de literatuur aanwijzingen dat leraren door toegenomen autonomie, meer verantwoordelijkheid en verbeterd contact met leerlingen meer plezier uit hun werk halen. Deze factoren voor meer werkplezier maken het beroep van leerkracht ook aantrekkelijker.

1.4. Gespreksonderwerp 4: Onderwijskwaliteit

In de huidige onderwijstijd in Nederland wordt er gebruik gemaakt van een urennorm per opleiding waaraan leerlingen en leraren moeten voldoen. Wat gebeurt er met de leeropbrengsten van leerlingen als er minder onderwijs gegeven wordt en welk effect heeft dit voor de leraar? Als er gekeken wordt naar onderwijstijd, dan stellen de deelnemers dat meer onderwijstijd niet zorgt voor betere resultaten. In plaats van naar kwantiteit kan er beter naar de kwaliteit van de lessen gekeken worden. Daarbij staat volgens deelnemers onderwijstijd los van lestijd.

¹² D. Van den Berg, M. Boogaard, I. Heemskerk, K. Jettinghof, J. Scheeren en W. Schenke. Anders organiseren? Teamwork! Kohnstamm Instituut en CAOP in opdracht van Voion, 2019.

¹³ J. Vermeulen, R. Wisse, R. Van der Aa. Deskresearch Anders Organiseren in opdracht van Voion, 2023.

¹⁴ idem

Binnen het Nederlandse onderwijs wordt er aanbod-gestuurd gewerkt in plaats van vraag-gestuurd vanuit de leerlingen. Zo kunnen leerlingen in het algemeen afgerekend worden op bepaalde vakken waar ze niet goed in zijn terwijl ze wellicht wél op het juiste niveau zitten. De deelnemers in Venlo beschrijven wat ze graag zien, leerling-gestuurd onderwijs. Dat wil zeggen, een *'leerlingsysteem voor en door de leerling'*. Daarmee wordt beoogd dat leerlingen hun doelen kunnen bereiken. Een belemmerende factor die genoemd wordt is de druk vanuit de overheid en de maatschappij. Daarnaast zorgt een dergelijke transformatie in de inrichting van het onderwijs voor veel werk. Voor meer kwaliteit in het onderwijs en dus een stijging in de onderwijsopbrengsten zou het onderwijs zich meer kunnen richten op maatwerk. Ook in Venlo is er gesproken over de noodzaak van meer maatwerk op verschillende vlakken: tijden, onderwijsvormen, roosters en diplomering. Bij het organiseren van onderwijstijd moet er meer gekeken worden naar de behoeften van de leerling, dat wil zeggen, tijd naar behoefte. Ook wordt aangegeven dat onderwijs ingedeeld zou kunnen worden per les of vaardigheid, waarbij leerlingen de ruimte moeten krijgen om meer eigen keuzes te maken. Een basis voor elke leerling is daarbij van belang. Doordat leraren meer gericht aandacht kunnen geven aan leerlingen die dit meer nodig hebben, bijvoorbeeld als ze leerproblemen hebben, kan de onderwijskwaliteit verhoogd worden. Er wordt leerlingen een basis meegegeven vanuit waar ze kunnen werken aan hun eigen leerproces en leraren nemen een andere positie in. Ze denken mee met de leerling en helpen met het samenstellen van een plan. Een deelnemer zegt: *"Meer keuzeruimte voor leerlingen zorgt er ook voor dat leraren meer ruimte hebben voor a.a.v. invulling en verdere professionalisering"*. De huidige inrichting van het systeem, inclusief roostering en wet- en regelgeving, kunnen belemmerend werken bij het anders inrichten van de onderwijstijd. Daarop aanvullend wordt er door deelnemers gezegd dat er in het huidige onderwijs te veel focus ligt op het behalen van één bepaald niveau voor alle vakken. Bij het anders inrichten van de onderwijstijd zou het behalen van één niveau voor alle leerlingen in alle vakken losgelaten moeten worden.

Deelnemers in Venlo uiten de wens dat binnen het onderwijs meer gewerkt moet worden aan 'Bildung', samenwerken en samen leren. Daarbij zou het onderwijs anders ingericht moeten worden, namelijk niveau en leeftijd overstijgend. Eén deelnemer geeft aan dat men van onderwijs met domeinvakken meer richting onderwijs met combinatie vakken met een integrale kijk (vakoverstijgend) moet. De vastgestelde inhoud van een vak kan hierbij een belemmerende factor zijn. Aanvullend hierop wordt er door deelnemers aangegeven dat onderwijstijd niet op één locatie plaats hoeft te vinden. *"Onderwijs moet verwonderen en motiveren"*. Daarom moet onderwijs gegeven worden in een inspirerende omgeving (bijvoorbeeld het bedrijfsleven); een statische omgeving inspireert niet.

1.5. Gespreksonderwerp 5: Curriculum en toetsing

Als we focussen op de kwaliteit van het onderwijs en tegelijkertijd de onderwijstijd kunnen verminderen, neemt de druk op het curriculum dan niet ontzettend toe? Een veelvoorkomende droom van de dialogotafels is dat het curriculum flexibeler moet worden. Deelnemers in Venlo merken op dat er aandacht moet zijn voor de rigiditeit van het huidige onderwijssysteem; er moet meer gestreefd worden naar doorlopende leerroutes. Op die manier kan het onderwijs worden ontschot en kan eventuele overlap eruit worden gehaald. Een belemmerende factor van doorlopende leerroutes is dat het vereist dat er gewerkt moet worden met verschillende systemen. Deelnemers komen ook met andere voorstellen om de onderwijstijd anders te organiseren, namelijk door minder te werken met korte lessen, maar meer te werken met dagdelen, bijvoorbeeld 's ochtends les en 's middags talentontwikkeling.

In het vernieuwen van het curriculum en het ontwikkelen van evaluatie en monitoring ligt een rol voor leraren. Waar samenwerking met het bedrijfsleven voorkomt in het curriculum, in praktische vakken, projecten of stages, kunnen leraren zich richten op het benodigde netwerk, de verbinding tussen theorie en praktijk, het ontwerp van nieuwe opdrachten en het inbedden van deze opdrachten in het curriculum.¹⁵

Door het anders indelen van de onderwijstijd kan de toetsing flexibeler: leerlingen kunnen gespreid examens doen, er kan adaptief getoetst worden of vakken kunnen op verschillende niveaus worden afgesloten.^{16 17} Leraren kunnen in scholen waar specialisaties mogelijk zijn zich ook in de rol van toetsspecialist verdiepen.¹⁸ De vraag die in Venlo wordt gesteld, is of een examen nodig is als het in het onderwijs gaat om ontwikkeling (ontwikkelingsgericht versus resultaatgericht). De beoordeling op competenties en vaardigheden in plaats van toetsen op kennis lijkt passender. Zo wordt er gezegd: *“Onderwijs is meer dan in cijfers te veertalen resultaten”*.

1.6. Gespreksonderwerp 6: Kansengelijkheid

Hoe waarborgen we gelijke kansen voor elke leerling met een nieuwe onderwijstijd? Kansengelijkheid is een onderwerp van gesprek op alle tafels. Ondanks dat het niet onder de focus van Voion valt, is het wel een gespreksonderwerp in deze dialogosessie en zal het daarom in deze samenvatting beschreven worden. Deelnemers in Venlo benadrukken: *“Elke leerling kan en mag leren op zijn eigen manier”*. Door meer maatwerk te bieden kan er beter aansluiten bij de behoeftes van de individuele leerling. Daarbij zijn de deelnemers van mening dat er minder huiswerk voor thuis gegeven moet worden. Deelnemers zijn het eens dat bij het verminderen van onderwijstijd, er wel mogelijkheden moeten blijven bestaan om extra begeleiding te bieden. In het kader van schaduwonderwijs kan er gedacht worden aan een buddy systeem als tegenhanger tegen schaduwonderwijs. Het leren van elkaar is daarbij een belangrijke stimulerende factor. Terwijl de organiseerbaarheid van dergelijk onderwijs wordt gezien als belemmerende factor.

¹⁵ Wagemakers. Welke competenties helpen docenten om leerlingen/ studenten (v)mbo te begeleiden in opdrachten van/met partners in de omgeving/regio van de school? Kennisrotonde, 2020.

¹⁶ E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater. Effecten van flexibilisering en gepersonaliseerd leren. Deelrapport 4 Kohnstamm Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

¹⁷ A. L. Van der Vegt, P. Appelhof, M. Hulsen, E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater. Tijd voor flexibiliteit. Beknopte overallrapportage Kohnstam Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

¹⁸ J. Vermeulen, R. Wisse, R. Van der Aa. Deskresearch. Anders Organiseren in opdracht van Voion, 2023.

.....

Het voortgezet onderwijs: een aantrekkelijke werkomgeving waar iedereen duurzaam, enthousiast en veilig kan werken! Dat is waar Voion, in samenwerking met scholen, de VO-raad en vakbonden, aan wil bijdragen. We initiëren onderzoek en delen kennis over de onderwijsarbeidsmarkt en veilig en vitaal werken. We inspireren met praktijkverhalen en ontwikkelen instrumenten en handreikingen die toepasbaar zijn voor de hele sector. Samen werken we aan het beste onderwijs.

.....

www.voion.nl

Voion is een initiatief van de sociale partners in het voortgezet onderwijs.

 ACb

 CNV ONDERWIJS

 FOV

 FNV

 VO RAAD

 VOION
Arbeidsmarkt & Opleidingsfonds
voortgezet onderwijs